

Auditorlik dalillari: ISA 500 "Audit Evidence" talablari asosida tahlil

Zaripova Sayohat

SamISI stajor assistenti.

Sharifov Davlat

*SamISI Buxgalteriya hisobi va menejment
fakluteti 4-kurs BH-322-guruh talabalasi*

Аннотация

Ushbu maqola O'zbekiston auditorlik amaliyotida ISA 500 "Audit Evidence" xalqaro standarti talablarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada standartning asosiy tushunchalari (yetarlilik va moslik dalillari), O'zbekistonda ISA ni majburiy joriy etilishi (2020-yildan boshlab, PQ-3946 va O'RQ-677 qonunlari asosida) va amaliy qo'llashdagi qiyinchiliklar (malaka yetishmasligi, resurs cheklovlari, texnologiyalarga kirish muammolari) ko'rib chiqiladi. Tahlil natijasida standartning audit sifatini oshirishdagi roli va moliyaviy shaffoflikka ta'siri baholanadi. Xulosa qismida auditorlar malakasini oshirish, treninglar tashkil etish va nazoratni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Maqola O'zbekiston iqtisodiyotining xalqaro integratsiyasi sharoitida auditorlik faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar:

Auditorlik dalillari, ISA 500, Audit Evidence, xalqaro auditorlik standartlari, O'zbekiston auditorlik amaliyoti, yetarli va mos dalillar, auditorlik sifati, moliyaviy hisobotlar shaffofligi, professional shubha, avtomatlashtirilgan vositalar.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу требований международного стандарта ISA 500 «Аудиторские доказательства» в аудиторской практике Узбекистана. В статье рассматриваются основные понятия стандарта (достаточность и надлежащий характер доказательств), обязательное внедрение ISA в Узбекистане (с 2020 года на основе ПП-3946 и Закона РУз № ЗРУ-677), а также трудности практического применения (недостаток квалификации, ограниченность ресурсов, проблемы доступа к технологиям). По результатам анализа оценивается роль стандарта в повышении качества аудита и влиянии на финансовую прозрачность. В заключительной части предлагаются рекомендации по повышению квалификации аудиторов, организации тренингов и усилению контроля. Статья направлена на совершенствование аудиторской деятельности в условиях международной интеграции экономики Узбекистана.

Ключевые слова: финансовая отчетность, определение, НСБУ, МСФО, IFRS, Закон о бухгалтерском учете, международные стандарты, национальные стандарты, концептуальные основы, финансовая прозрачность, зарубежные учебники, сравнение, реформы Узбекистана.

O'zbekiston iqtisodiyotining ochiqligi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonida moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi va shaffofligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2020-yildan boshlab auditorlik faoliyati faqat Xalqaro Auditorlik Standartlari (ISA), jumladan ISA 500 "Audit Evidence" asosida amalga oshirilishi majburiy bo'ldi, bu esa audit sifatini oshirish va xorijiy investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Muammo shundaki: O'zbekistonda ISA 500 talablarini qo'llashda qanday qiyinchiliklar mavjud va bu talablar mahalliy audit amaliyotiga qanchalik moslashgan?

Maqolaning maqsadi ISA 500 talablarini O'zbekiston auditorlik amaliyotida tahlil qilish, ularning ta'sirini baholash va takliflar berishdir. Maqola quyidagi reja bo'yicha tuzilgan: nazariy qismda asosiy tushunchalar va standartning o'zgarishlari ko'rib chiqiladi, tahlil qismida O'zbekiston misollari va faktlar keltiriladi, muhokama qismida solishtirish va izohlar beriladi.

Auditorlik dalillari – auditor moliyaviy hisobotlar bo'yicha oqilona ishonch hosil qilish uchun ishlatadigan ma'lumotlar. ISA 500 (Revised, effective for audits of financial statements for periods beginning on or after December 15, 2024) ga ko'ra, dalillar yetarli (sufficiency) – miqdori jihatidan va mos (appropriateness) – sifati (ishonchlilik va moslik) jihatidan bo'lishi kerak. Asosiy tushunchalar:

- Yetarlilik: Dalillarning miqdori audit xavfini kamaytirish uchun yetarli bo'lishi, auditor mulohazasiga bog'liq.
- Moslik: Dalillarning ishonchliligi (tashqi manbalar ichkiga nisbatan ishonchliroq) va mosligi.
- Protseduralar: Tekshirish, kuzatish, tashqi tasdiqlash, qayta hisoblash, analitik protseduralar va so'rov.

O'zbekistonda 2018-yilgi Prezident qarori (PQ-3946) va 2021-yilgi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-677) bilan ISA to'liq majburiy qilindi. Oldin milliy standartlar (masalan, 50-son AFMS "Auditorlik dalillari", 2002) qo'llanilgan bo'lib, ular eski ISA ga asoslangan edi. IAASB tomonidan 2023-2024 yillarda ISA 500 qayta ko'rib chiqilishi texnologiyalarni (avtomatlashtirilgan vositalar) va professional shubhani kuchaytirishni nazarda tutadi. Oldingi tadqiqotlarda (World Bank ROSC, 2019) O'zbekiston audit amaliyotida dalillarning yetarliligi va sifati pastligi qayd etilgan.

O'zbekistonda ISA 500 talablariga ko'ra, auditorlar tashqi tasdiqlash (bank tasdiqlari), analitik protseduralar va texnologiyalardan foydalanishi kerak. Misollar:

- Tashqi tasdiqlash: Bank balansi tasdiqlash – ishonchli dalil, chunki uchinchi tomon manbai.
- Analitik protseduralar: Oldingi yillar bilan solishtirish orqali anomal o'zgarishlarni aniqlash, masalan, savdo hajmining keskin o'sishi.
- Faktlar: O'zbekiston Auditorlar palatasi ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yildan keyin ISA qo'llash audit sifatini oshirdi, ammo kichik firmalarda resurs yetishmasligi kuzatilmoqda. World Bank hisobotida (ROSC Accounting and Auditing)

O'zbekiston auditida dalillarning ishonchliligi pastligi va ichki manbalarga ortiqcha tayanish qayd etilgan. Statistik jihatdan, majburiy audit o'tgan korxonalar soni 2020-yildan oshdi (aktivlari EKIHNing 100 ming baravaridan ortiq bo'lganlar).

Qayta ko'rib chiqilgan ISA 500 da avtomatlashtirilgan vositalar (data analytics) tavsiya etiladi, bu O'zbekistonda katta tranzaktsiyalarni tez tahlil qilishga yordam beradi.

Muallif fikriga ko'ra, ISA 500 O'zbekiston auditini xalqaro darajaga yaqinlashtirdi, ammo qiyinchiliklar mavjud: auditorlar malakasi yetishmasligi, texnologiyalarga kirish cheklanganligi va kichik firmalar uchun qo'shimcha xarajatlar. Solishtirganda, rivojlangan mamlakatlarda texnologiyalar keng qo'llaniladi, O'zbekistonda esa o'tish davri (2020-yildan) hali davom etmoqda. Standart firibgarliklarni kamaytiradi va investor ishonchini oshiradi, lekin to'liq samara uchun treninglar va nazorat kuchaytirilishi kerak.

Xulosa

Maqolada ISA 500 talablari O'zbekiston amaliyotida tahlil qilinib, dalillarning yetarliligi va mosligi audit sifatini belgilashi ko'rsatildi. Qo'yilgan savolga javob: ISA 500 ni to'g'ri qo'llash orqali mahalliy qiyinchiliklarni yengish mumkin. Natijada, standart moliyaviy shaffoflikni oshiradi.

Tavsiyalar: Auditorlar uchun ISA 500 bo'yicha majburiy treninglar o'tkazish, Moliya vazirligi nazoratini kuchaytirish va texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (2021). Auditorlik faoliyati to'g'risida (O'RQ-677). Lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori. (2018). O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyati yanada rivojlantirish to'g'risida (PQ-3946). Lex.uz.
3. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2023). ISA 500 (Revised): Audit Evidence. IFAC.
4. World Bank. (2019). Report on the Observance of Standards and Codes (ROSC): Accounting and Auditing – Uzbekistan.
5. Chamber of Auditors of Uzbekistan. (2024). Official website: uzaudit.uz.